सुनसरी जिल्लाको गुणात्मक शिक्षामा प्राथमिक शिक्षक तालिमले पारेको प्रभाव एक अध्ययन

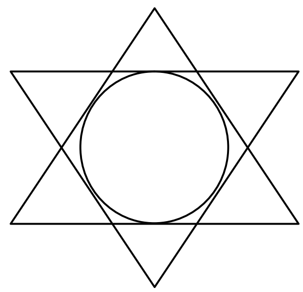

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, एम.एड.दोस्रो वर्ष EPM 598 Thesis Writing विषयको आंशिक आवश्यकता पूर्तिका लागि सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागमा प्रस्तुत

शोधपत्र

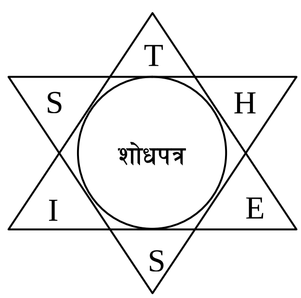

शोधकर्ता

केदारकुमार गिरी
एम.एड.दोस्रो वर्ष
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ
परीक्षा रोल नं. २१४०२०९
त्रि.वि.द.नं. १३५१४-८४

मुखपृस्ठ (Cover page)

सुनसरी जिल्लाको गुणात्मक शिक्षामा प्राथमिक शिक्षक तालिमले पारेको प्रभाव एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङकाय, एम.एड.दोस्रो वर्ष EPM 598 Thesis Writing विषयको आंशिक आवश्यकता पूर्तिका लागि सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागमा प्रस्तुत

शोधपत्र

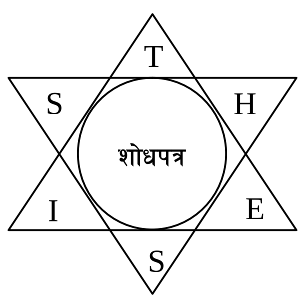

<u>शोधकर्ता</u>

केदारकुमार गिरी
एम.एड.दोस्रो वर्ष
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ
परीक्षा रोल नं. २१४०२०९
त्रि.वि.द.नं. १३५१४-८४

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षा शास्त्र सङकाय
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ

सिफारिस - पत्र

सुनसरी जिल्लाको गुणात्मक शिक्षामा प्राथमिक शिक्षक तालिमले परेको प्रभावः एक अध्ययन शोधपत्र (Thesis) सुकुना बहुमुखी क्याम्पस शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग इन्द्रपुर, मोरङमा अध्ययनरत एम.एड.दोस्रो वर्षका छात्र श्री केदारकुमार गिरीले मेरो सल्लाह, सुझाव र निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । शोधकार्यका लागि नीजको मेहनत र लगनशीलता प्रति खुशी व्यक्त गर्दै स्वतन्त्र अध्ययनबाट प्राप्त परिणामबाट पूर्णरूपमा सन्तुष्ट छु । प्रस्तुत शोधपत्र (Thesis) मूल्याङ्कनका लागि शेध मूल्याङ्कन समिति शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग सुकुना बहुमुखी क्याम्पस समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६५/१२/

....
शोध निर्देशक
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
इन्द्रपुर, मोरङ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षा शास्त्र सङकाय
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ

स्वीकृति - पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङकाय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग इन्द्रपुर, मोरङका स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षमा अध्ययनरत छात्र श्री केदारकुमार गिरीले Ed 598 Thesis Writing विषयको पाठयभार पुरा गर्न ''सुनसरी जिल्लाको गुणात्मक शिक्षामा प्राथमिक शिक्षक तालिमले पारेको प्रभावः एक अध्ययन'' शोधपत्र (Thesis) शोध निर्देशकको सिफारिस सहित यस शोध मूल्याङ्कन समितिमा प्राप्त हुन आएकोमा समितिबाट स्वीकृत गरिएको व्यहोरा अनुरोध गरिन्छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१. ....

२. ....

३. ....

४. ....

५. ....

मिति : २०६५/१२/

कृतज्ञता (Acknowledgement)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङकाय अन्तरगत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नाकोत्तर तह दोस्रो वर्ष Course No. 598 Thesis Writing को आंशिक आवश्यक्ता पूरा गर्न ''सुनसरी जिल्लाको गुणात्मक शिक्षामा प्राथमिक शिक्षक तालिमले पारेको प्रभावः एक अध्ययन'' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र (Thesis) तयार पारिएको छ ।

शोध अध्ययनका लागि प्रस्तावना लेखन र प्रस्तुतिकरण देखि शोधपत्रको यो रूप तयारी सम्म सल्लाह, सुझावका रूपमा ज्ञान, सीप र हौसला प्रदान गरी अमूल्य सहयोगद्धारा सहज र कुशल मार्ग निर्देशन गर्नु हुने आदरणीय गुरू एवं शोध निर्देशक श्री ऋषिराज धिमाल ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसै गरी महत्वपूर्ण सहयोग, प्रोत्साहन र मार्ग दर्शनका लागि पुज्य गुरूवरहरू सुकुना बहुमुखी क्याम्पसका क्याम्पस प्रमुख श्री रामप्रसाद काफ्ले ज्यू, सहायक क्याम्पस प्रमुख श्री पितकुमार श्रेष्ठ ज्यू र शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागका विभागीय प्रमुख श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ ज्यू प्रति हृदय देखि नै आभारी छु ।

प्रस्तुत शोध अध्ययन क्रममा अनुसन्धान मूलक सूचना संकलन, तथ्याङ्क विश्लेषण तथा प्रस्तुतिकरण र शोधपत्रको पाण्डुलिपी लेखन कार्यमा समेत विभिन्न प्रकारले सहयोग पुऱ्याउनु हुने शैक्षिक तालिम केन्द्र सुनसरीका वरिष्ठ प्रशिक्षक श्री रामप्रसाद श्रेष्ठ र सहकर्मी मित्रहरू, जिल्ला शिक्षा कार्यालय सुनसरीका जि.शि.अ.श्री दीपक काफ्ले र अन्य कर्मचारी साथीहरू, सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापक, व्यवस्थापन पदाधिकारी र शिक्षक तथा विद्यार्थी भाइबहिनी सबैलाई धेरै धेरै धन्याबाद अर्पण गर्दछु । अन्त्यमा टंकन, छपाइ तथा बाइण्डिङ्ग कार्यमा सहयोग गर्नु हुने शैक्षिक तालिम केन्द्र सुनसरीका कम्प्युटर अपरेटर श्री पाक्रम खाँ तथा यस गहन कार्यमा शुभेच्छा सहित निरन्तर प्रेरणा प्रदान गर्ने पत्नी गीता गिरी एवं सुपुत्रद्वय सिजन र साजन गिरीलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

शोधकता
केदारकुमार गिरी
एम.एड.दोस्रो.वर्ष, EPM
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ

शोधसार (Abstract)

गुणस्तरीय शिक्षाको विकासका लागि मेरूदण्डका रूपमा शिक्षकलाई लिन सकिन्छ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि प्रभावकारी शिक्षण र प्रभावकारी शिक्षणका लागि तालिम प्राप्त शिक्षक अपरिहार्य मानिन्छ । नेपालको वर्तमान शिक्षा नीतिले शिक्षकका लागि तालिमको अनिवार्य व्यवस्था गरेको हुँदा ८४,००० प्राथमिक शिक्षक मध्ये ७७,००० ले तालिम प्राप्त गरेको देखिन्छ । सुनसरी जिल्लाका ११७५ प्राथमिक शिक्षक मध्ये ११०४ तालिम प्राप्त छन् र तिनीहरूले यस जिल्लाको गुणस्तरीय शिक्षाको विकासमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याएका छन् । शिक्षाको वर्तमान नीति सबै शिक्षकलाई तालिम प्राप्त बनाइ गुणात्मक शिक्षा प्रदान गर्ने रहेको देखिन्छ । शिक्षक तालिममा ठूलो लगानी भएको छ । लगानीको तुलनामा मापनीय र दृश्यात्मक उपलब्धि आज चासो र खोजीको विषय बनेको छ । सेवाकालीन शिक्षक तालिमको संस्थागत प्रयासको दशकौं सम्म पनि सुनसरी जिल्लामा गुणस्तरीय शिक्षाको विकासमा प्राथमिक शिक्षक तालिमले पारेको प्रभावका सम्बन्धमा अध्ययन/अनुसन्धान भएको पाइएन । तसर्थ यहाँको शैक्षिक गुणस्तर विकासमा प्राथमिक शिक्षक तालिमले खेलेको महत्वपूर्ण भूमिका उजागर गर्ने र तत् सम्बन्धमा वास्तविकताको हदै सम्म नजिक पुगी अध्ययन/अनुसन्धान गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत शोध शीर्षक छनौट गरी शोधकार्य सम्पन्न गरिएको छ । गुणात्मक शिक्षाको विकास राष्ट्रिय महत्वको विषय हो । सुनसरी जिल्लामा गुणस्तरीय शिक्षाको विकासमा प्राथमिक शिक्षक तालिमले पारेको प्रभाव सम्बन्धी शोधकार्य एउटा फलदायी अध्ययनका रूपमा सबै सरोकारवालाहरूका लागि महत्वपूर्ण मानिने विश्वास लिइएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यका उद्देश्यहरू गुणात्मक शिक्षाको विकासमा शिक्षक तालिमले पारेको प्रभाव पहिचान गर्ने, विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी पूरा गराउन तालिम प्राप्त र अप्राप्त शिक्षकद्वारा गरिने अध्यापनको भिन्नता पत्ता लगाउने, उनीहरूको व्यक्तिगत तथा सामाजिक गुण र शिक्षण शैलीमा पाइने भिन्नता तुलना गर्ने, गुणस्तरीय शिक्षाको विकासका लागि तालिम प्राप्त शिक्षकले भोगेका समस्याहरू पहिचान गरी समस्या समाधानका उपायहरू सुझाउने र शिक्षाको गुणात्मक विकासका लागि सुझवहरू प्रस्तुत गर्ने रहेका छन् । यी उद्देश्यहरू पूरा गर्न सुनसरी जिल्लाका १२ वटा स्रोत केन्द्र मध्ये ७ वटा स्रोत केन्द्र अन्तरगत १६ वटा विद्यालयका प्राथमिक तहसँग अध्ययन सिमित छ । कतिपय शैक्षिक सूचकहरू शिक्षक, विद्यार्थी, प्र.अ. र कर्मचारीहरूसँगको भेटघाट र छलफलका आधारमा तयार पारिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र व्याख्यात्मक र वर्णनात्मक शैलीमा लेखिएको छ । तथ्याङ्क र सूचनालाई तालिका, ग्राफ र चार्टमा प्रस्तुतिकरण गरी सम्बन्धित Theory तथा साहित्यका आधारमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । सुनसरी जिल्लाका ७ वटा स्रोतकेन्द्रमा पर्ने सामुदायिक विद्यालयमध्ये प्रा.वि. तह सञ्चालित १६ वटा विद्यालय, १० जना प्र.अ. र ३२ जना शिक्षक गोला प्रथाद्वारा छनौट गरीयो र ३/३ जना स्रोतव्यक्ति र वि.नि.लाई समेत अध्ययनमा संलग्न गराइयो । यसै गरी आपसी सहमतिमा वि.व्य.स.अध्यक्ष, अभिभावक, शिक्षाप्रेमी र तालिम प्रशिक्षकको सहयोग प्राप्त भएको छ । अध्ययनका साधनका रूपमा आपसी भेटघाट, छलफल, कुराकानी, लेखरचना, तथ्याङ्क एवं अभिलेखहरूको अध्ययन, तथ्याङ्क फाराम, अन्तरवार्ता फाराम (प्रश्नावली), चेक लिस्ट, रेटिङ्ग, स्केल र श्रव्यदृश्यलाई उपयोग गरिएको छ । धेरै जसो सूचना र तथ्याङ्क संकलन कार्य आफू स्वयम उपस्थित भै गरिएको हो । कतिपय सूचना र जानकारी सहयोगी वा सरोकारवालाहरू मार्फत संकलन गरिएको थियो । विभिन्न स्रोतबाट प्राप्त सूचना/तथ्याङ्कको हकमा स्रोत खुलाईको छ । तथ्याङ्कलाई सकेसम्म तालिका, ग्राफ र चार्टमा प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

यस अध्ययनमा नमूनामा परेका विद्यालयका तथ्याङ्कहरूलाई तथ्यपरक ढंगले व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । तथ्याङ्कको व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण गर्दा आफ्नो ज्ञान, सीप, क्षमता र अनुभवको भरपुर उपयोग गरिएको छ । प्राप्त अवधारणागत मान्यतालाई ग्राफ - चार्टमा प्रस्तुत गरी भाषिक व्याख्या (Interpretation) समेत गरिएको छ । यस अध्ययमा संलग्न विषयवस्तुहरू सुनसरी जिल्लाको संक्षिप्त परिचय, अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयको भौतिक सुविधा, अध्ययन क्षेत्रका शिक्षक तथा तालिमको अवस्था, शिक्षणका लागि पूर्व तयारी पक्ष, कक्षा व्यवस्थापन पक्ष, शिक्षण सिकाइ सामग्री, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप, विद्यार्थी मूल्याङ्कन, गृहकार्य, शिक्षण व्यवहार, विद्यार्थी उपलब्धी, तालिम कार्यान्वयन, कक्षा अवलोकन, सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन, र तालिम प्रदान गर्ने निकायको भूमिका रहेका छन् ।

यस अध्ययनमा प्राप्तिका रूपमा दैनिक पाठ योजनाको प्रयोग ५५% शिक्षकले गरेको, कक्षागत गीतबाट कक्षा सुरु गर्ने र कवाज खेलाएर छुट्टी दिने विद्यालयको संख्या ६०% भएको, ९० प्रतिशत तालिम प्राप्त शिक्षकले पाठ्यक्रम, पाठ्यक्रम दिग्दर्शन, शिक्षक निर्देशिका र अन्य सन्दर्भ सामग्रीको प्रयोग गरेको र तालिम अप्राप्त शिक्षकले उक्त सामग्री प्रयोग नगरेको, ग्रीडका आधारमा प्रश्न निर्माण गरी परीक्षा लिने कार्य ८५% तालिम प्राप्त शिक्षकले गरेको र तालिम अप्राप्तले सोझै

प्रश्न निर्माण गर्ने गरेको, तालिम अप्राप्त शिक्षकको तुलनामा तालिम प्राप्त शिक्षकमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन र कार्यसञ्चायिकाको प्रयोग गर्ने सीप भएको, परीक्षाफल विश्लेषण र पद विश्लेषण जस्ता मूल्याङ्कन सम्बन्धी ज्ञान, सीप र प्रायेग तालिम अप्राप्त शिक्षकको तुलनामा तालिम प्राप्त शिक्षकमा बढी भएको, तालिम प्राप्त शिक्षकले कक्षा व्यवस्थापनमा ध्यान दिने गरेको, तालिम प्राप्त शिक्षकमा कक्षा शिक्षण र बहुकक्षा शिक्षण सम्बन्धी ज्ञान, सीप रहेको, तालिम प्राप्त शिक्षकले शैक्षिक सामग्रीको निर्माण, संकलन र प्रयोगमा ध्यान पु¥याउने गरेको, अवस्था र आवश्यकता अनुसार शिक्षण विधिको प्रयोग गर्ने सीप तालिम प्राप्त शिक्षकमा अधिक रहेको, विषयवस्तु अनुसार उत्प्रेरणा जगाउने र सकारात्मक व्यवहारलाई पुरस्कृत गर्दै दण्डहिनतालाई अवलम्बन गर्ने काम तालिम प्राप्त शिक्षकले गर्ने गरेको, विद्यार्थीको चौतर्फी विकासको लागि खेलकूद र मनोरञ्जनमा जोड दिने कार्य तालिम प्राप्त शिक्षकबाट हुने गरेको, अभिभावक र समुदायसँग सकारात्मक सह सम्बन्ध स्थापित गर्ने कार्यमा तालिम प्राप्त शिक्षक नै सक्रिय भएको, विद्यार्थी भर्ना बढाउने र कक्षा छोड्ने तथा कक्षा दोहो¥याउनेको संख्या घटाउने काममा तालिम प्राप्त शिक्षकको योगदान रहेको र मिलनसार, सिर्जनसील, सहयोगी सिकारू एवं आत्माविश्वासी जस्ता गुणहरू तालिम प्राप्त शिक्षक मै बढी भएको देखिएको छ । यसै गरी निष्कर्ष र सुझावका रूपमा शिक्षक तालिमले शिक्षाको गुणात्मक विकासमा सहयोग पुगेको, तालिमलाई समय सापेक्ष र थप प्रभावकारी बनाउँदै सबै शिक्षकलाई तालिमको अनिवार्य व्यवस्था हुनु जरूरी भएको, तालिम प्राप्त शिक्षकलाई पुनर्ताजगी (Refresher) तालिमको व्यवस्था निरन्तर हुनु आवश्यक भएको, तालिमबाट प्राप्त उपलब्धी व्यवहारमा प्रयोग भए नभएको हेर्न नियमित अनुगमन आवश्यक रहेको, प्रभावकारी शिक्षण गर्ने, शिक्षकलाई प्रोत्साहन तथा पुरस्कारको व्यवस्था हुन सान्दर्भिक देखिएको, तालिममा सिकेका कुरा कक्षा कोठामा प्रयोग गर्ने वातावरण निर्माणका लागि सम्बन्धित सबै पक्षबाट सहयोगको आवश्यकता देखिएको, छात्रा सहभागिता अभिवृद्धि गर्न तालिम प्राप्त शिक्षक अग्र स्थानमा रहेको, तालिम प्राप्त शिक्षक पेसा प्रति बढी प्रतिवद्ध एवं आत्माविश्वासी रहेको, महिला शिक्षकको व्यवस्था र मातृभाषामा प्राथमिक शिक्षा दिनु सान्दर्भिक देखिएको र शिक्षकलाई तालिमको व्यावहारिक प्रयोग प्रति सकारात्मक बनाउन र अन्य सरोकारवालाहरूको चासो र जवाफदेहिता बढाउन सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन हुन आवश्यक देखिन्छ । तसर्थ अध्ययनको प्राप्तिबाट शिक्षक तालिमको सकारात्मक प्रभाव प्रष्ट हुन्छ भने थप उपलब्धिका लागि सुझाव कार्यान्वयमा जोड दिन सान्दर्भिक ठानिएको छ ।

विषयसूची

पृष्ठ संख्या

सिफारीस-पत्र
स्वीकृति-पत्र
कृतज्ञता
केही संक्षिप्त शब्दअर्थ र परिभाषा
विषयसूची
शोध सारांश **१ - ८**

परिच्छेद - एक **[Chapter – One]** ९ - १९

१. परिचय (Introduction) ९

१.१ पृष्ठभूमि (Background) ९

१.१.१. नेपालमा प्राथमिक शिक्षक तालिमको संक्षिप्त इतिहास १३

१.१.२. शिक्षक तालिमसँग सम्बन्धित परियोजनाहरु (Projects) १४

१.१.३. प्राथमिक शिक्षक तालिम सम्बन्धी शिक्षा मन्त्रालयको नीति : १४

१.२ समस्याको कथन (Statement of the problem) १६

१.३. अध्ययनको महत्व (Significance of the Study) १८

१.४. अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study) १९

१.५. अध्ययनको परिसीमा (Delimitation of the study) १९

परिच्छेद - दुइ{ **[Chapter – Two]** २१ - २६

२. सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन (Review of the related literature) २१

२.१. अध्ययनको सैद्धान्ति रुपरेखा (Framework of the Study) २१

२.१.१. Skinnerian Theory २१

२.१.२. Pavlorian Theory २२

२.१.३. Thorndike's Theory २२

२.२. सम्बन्धित अनुसन्धान, प्रतिवेदन लेख रचना र कृति समिक्षा (Review of related research, report article and publications) २२

परिच्छेद - तीन **[Chapter – Three]** २७ - ३६

३. अध्ययनको विधि र प्रक्रिया (Methods and Procedure of Study) २७

३.१. शोध ढाँचा (Research Methodology) २७

३.१.१. तुलनात्मक अध्ययन विधि २७

३.१.२. सरोकारवालाहरूको सन्तुष्टी २८

३.२. अध्ययनको जनसंख्या र नमूना छनौट (Selection of Population and Sample for Study) २८

३.२.१. स्रोत केन्द्र छनौट २८

३.२.२. विद्यालय छनौट २९

३.२.३. शिक्षक छनौट २९

३.२.४. विद्यार्थी छनौट २९

३.२.५. प्र.अ.छनौट २९

३.२.६. निरीक्षक छनौट २९

३.२.७. प्रशिक्षक छनौट २९

३.२.८. वि.व्य.स.अध्यक्ष र अभिभावक छनौट ३०

३.२.९. शिक्षाप्रेमी / बुद्धिजीवि छनौट ३०

३.३. अध्ययनका साधनहरु (Tools/Instrument of Study) ३०

३.३.१. विद्यालय सर्वेक्षण फाराम ३१

३.३.२. कक्षा अवलोकन फाराम ‘क’ ‘ख’ र ‘ग’ ३१

३.३.३. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप अवलेकन फाराम ३२
३.३.४. विषय विशिष्टिकरण तालिका ३२
३.३.५. विद्यार्थी उपलब्धी परीक्षा ३२
३.३.६. विद्यार्थी लब्धाङ्क पत्र ३२
३.३.७. प्रधानाध्यापक प्रश्नावली ३३
३.३.८. निरीक्षक प्रश्नावली ३३
३.३.९. प्रशिक्षक प्रश्नवली ३३
३.३.१०. वि.व्य.स.अध्यक्ष प्रश्नावली ३३
३.३.११. शिक्षाप्रेमी / बुद्धिजीवि प्रश्नावली ३४
३.३.१२. अभिभावक प्रश्नावली ३४
३.३.१३. शिक्षक प्रश्नावली ३४
३.३.१४. विद्यार्थी प्रश्नावली ३४
३.४. तथ्याङ्क संकलनको स्रोत (Source of Data Colletion) ३५
३.५. तथ्याङ्क संकलनका विधिहरु (Methods of Data Collection) ३५
३.६. अध्ययनका साधनको विश्वसनीयता र बैधता
(Releability and Validity of Tools for Study) ३५
३.७. तथ्याङ्क संकलन र विश्लेषण प्रक्रिया (Collection and
Analysis Procedures of Data) ३६

परिच्छेद - चार **[Chapter – Four]** **३७ - ५७**

४. तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण (Analysis and Interpretation of Data) ३७
४.१. सुनसरी जिल्लाको संक्षिप्त परिचय (Brief Introduction
of Sunsari District) ३७
४.१.१. जिल्लाको जनसंख्या र शैक्षिक स्थिति ३८
४.२. अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरुको भौतिक सुविधा (Physical
Facilities of Sampling School's for Study) ४०

४.२.१. भौतिक व्यवस्थापन ४०

४.३. अध्ययन क्षेत्रको शिक्षक तथा तालिमको अवस्था (Situation of Teacher and Teacher Training of Study Area) ४३

४.३. अध्ययन क्षेत्रको शिक्षक तथा तालिमको अवस्था (Situation of Teacher and Teacher Training of Study Area) ४७

४.५. कक्षा व्यवस्थापन (Classroom Management) ४८

४.६. शिक्षण सिकाइ सामग्री (Teaching Learning Materials) ४९

४.७. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप (Teaching Learning Activities) ५०

४.८. विद्यार्थी मूल्याङ्कन (Student Evaluation) ५१

४.९. गृहकार्य (Homework) ५२

४.१०. शिक्षण व्यवहार (Teaching Behaviour) ५३

४.११. विद्यार्थी उपलब्धी (Student Achievement) ५३

४.१२. तालिम कार्यान्वयन (Training Action) ५५

४.१३. कक्षा अवलोकन, निरीक्षण तथा अवलोकन (Class Observation, Supervision and Monitoring) ५६

४.१४. तालिम प्रदान गर्ने निकायको भूमिका (Role of Training Institute) ५७

परिच्छेद - पाँच **[Chapter – Five]** **५८ - ६३**

५. प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु (Finding, Conclusion and Recommendation) **५८**

५.१. प्राप्ति (Finding) ५८

५.२. निष्कर्ष (Conclusion) ६०

५.३. सुझाव (Recommendation) ६१

सन्दर्भ सामाग्री **(Bibliography)** ६४ - ६८

अनुसूचीहरु **(Annexes)**

विषयसूची (List of Content)

क्र.सं.	विषयवस्तु	पाना नं.
i.	मुखपृष्ठ (Cover page)	i
ii.	सिफारिस-पत्र	ii
iii.	स्वीकृति-पत्र	iii
iv.	कृतज्ञता (Acknowledgement)	iv
v.	शोधसार (Abstract)	v–vii
vi.	विषयसूची (List of Content)	viii–xi
vii.	तालिका सूची (List of Table)	xii
viii	स्तम्भचित्र, वृत्तचित्र र नक्सा सूची (List of Diagram, Pie Chart and Map)	xiii
ix.	केही संक्षिप्त शब्दअर्थ र परिभाषा (Abbreviation, Meaning and Definition)	xiv
	परिच्छेद - एक **[Chapter – One]**	१ - १६
१.	**परिचय** (Introduction)	**१**
१.१	पृष्ठभूमि (Background)	१
१.१.१.	सुनसरी जिल्लाको संक्षिप्त परिचय (Brief Introduction of Sunsari District)	५
१.१.२.	नेपालमा प्राथमिक शिक्षक तालिमको संक्षिप्त इतिहास (Short History of Teacher Training in Nepal)	९
१.१.३.	शिक्षक तालिमसँग सम्बन्धित परियोजनाहरु (Related Projects to Teacher Training)	९
१.१.४.	प्राथमिक शिक्षक तालिम सम्बन्धी शिक्षा मन्त्रालयको नीति (Policy about Teacher Training Determined by MOE)	१०
१.१.५.	शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द (National Centre for Education Development)	११
१.२.	समस्याको कथन (Statement of the problem)	१२
१.३.	अध्ययनको महत्व (Significance of the Study)	१४
१.४.	अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study)	१५
१.५.	अध्ययनको परिसीमा (Delimitation of the study)	१५

परिच्छेद - दुइ{ **[Chapter – Two]**		१७ - २३
२.	**सम्वन्धित साहित्यको पुनरावलोकन(Review of the Related literature)**	१७
२.१.	अध्ययनको सैद्धान्तिक रुपरेखा (Theoretical Framework of the Study)	१७
२.२.	सम्बन्धित अनुसन्धान, प्रतिवेदन लेख रचना र कृति समिक्षा (Review of related research, report article and publications)	१९
२.३.	अध्ययनको उपादेयता (Usefulness of the Study)	२३
परिच्छेद - तीन **[Chapter – Three]**		२४- ३३
३.	**अध्ययनको विधि र प्रक्रिया (Methods and Procedure of the Study)**	२४
३.१.	शोध ढाँचा (Research Methodology)	२४
३.१.१.	तुलनात्मक अध्ययन विधि	२४
३.१.२.	सरोकारवालाहरूको सन्तुष्टी	२५
३.२.	अध्ययनको जनसंख्या र नमूना छनौट (Selection of Population and Sample for Study)	२६
३.२.१.	स्रोत केन्द्र छनौट	२६
३.२.२.	विद्यालय छनौट	२६
३.२.३.	शिक्षक छनौट	२६
३.२.४.	विद्यार्थी छनौट	२६
३.२.५.	प्र.अ.छनौट	२६
३.२.६.	निरीक्षक छनौट	२७
३.२.७.	प्रशिक्षक छनौट	२७
३.२.८.	वि.व्य.स.अध्यक्ष, शिक्षा प्रेमी र अभिभावक छनौट	२७
३.२.९.	बुद्धिजीवि / शिक्षाविद छनौट	२७
३.३.	अध्ययनका साधनहरु (Tools/Instrument of the Study)	२८
३.३.१.	अध्ययनसँग सम्बन्धित विवरण	२८
३.३.२.	अध्ययनसँग सम्बन्धित विभिन्न निकाय र व्यक्ति	२८

३.३.३.	विद्यालय सर्वेक्षण फाराम 'क' र 'ख'	२८
३.३.४.	कक्षा अवलोकन फाराम 'क' 'ख'	२८
३.३.५.	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप अवलेकन फाराम	२९
३.३.६.	विषय विशिष्टिकरण तालिका	२९
३.३.७.	विद्यार्थी उपलब्धी परीक्षा र विद्यार्थी लब्धाङ्कपत्र	३०
३.३.८.	अवस्था अध्ययन फाराम	३०
३.३.९.	वि.व्य.स.अध्यक्ष/शिक्षाप्रेमी/बुद्धिजीवि/शिक्षाविद र अभिभावक	
३.३.१०.	प्रश्नावली	३०
३.३.११.	प्रशिक्षक प्रश्नावली	३१
३.३.१२.	स्रोत व्यक्ति / विद्यालय निरीक्षक प्रश्नावली	३१
३.३.१३.	प्रधानाध्यापक प्रश्नावली	३१
३.३.१४.	शिक्षक प्रश्नावली 'क' र 'ख'	३१
३.४.	विद्यार्थी प्रश्नावली	३२
३.५.	तथ्याङ्क संकलनको स्रोत (Source of Data Collection)	३२
३.६.	तथ्याङ्क संकलनका विधिहरु (Methods of Data Collection)	३२
३.७.	अध्ययनका साधनको विश्वसनीयता र बैधता (Releability and Validity of Tools for Study)	३३
	तथ्याङ्क संकलन र विश्लेषण प्रक्रिया (Collection and Analysis Procedures of Data)	३३

परिच्छेद - चार **[Chapter – Four]** **३४ - ५१**

४.	**तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण (Analysis and Interpretation of Data)**	**३४**
४.१.	अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरुको भौतिक सुविधा (Physical Facilities of Sampling School's for Study)	३४
४.१.१.	भौतिक व्यवस्थापन (Physical Management)	३४
४.२.	अध्ययन क्षेत्रको शिक्षक तथा तालिमको अवस्था (Situation of Teacher and Teacher Training of Study Area)	३७

४.३.	शिक्षणका लागि पूर्व तयारी (Pre-preparation for Teaching)	४१
४.४.	कक्षा व्यवस्थापन (Classroom Management)	४२
४.५.	शिक्षण सिकाइ सामग्री (Teaching Learning Materials)	४२
४.६.	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप (Teaching Learning Activities)	४४
४.७.	विद्यार्थी मूल्याङ्कन (Student Evaluation)	४५
४.८.	गृहकार्य (Homework)	४६
४.९.	शिक्षण व्यवहार (Teaching Behaviour)	४७
४.१०.	विद्यार्थी उपलब्धी (Student Achievement)	४८
४.११.	तालिम कार्यान्वयन (Training Action)	४९
४.१२.	कक्षा अवलोकन, निरीक्षण तथा अवलोकन (Class Observation, Supervision and Monitoring)	५०
४.१३.	तालिम प्रदान गर्ने निकायको भूमिका (Role of Training Institute)	५१
परिच्छेद - पााच **[Chapter – Five]**		**५२- ५९**
५.	**प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु (Finding, Conclusion and Recommendation)**	**५२**
५.१.	प्राप्ति (Finding)	५२
५.२.	निष्कर्ष (Conclusion)	५५
५.३.	सुझाव (Recommendation)	५६
	;Gbe{ ;fdfu|L **(Bibliography)** v08 'S' / v08 'v'	६०- ६४
	cg';"rLx? **(Appendices)**	६५ -९४

तालिका सूची (List of Table)

क.सं.	तालिका	पाना नं.
१.	तालिका नं.१ सुनसरी जिल्लाका शैक्षिक संस्था र जनशक्ति विवरण शै.स.२०६५	७
२.	तालिका नं. २ सुनसरी जिल्लाको प्राथमिक शिक्षक तालिम विवरण	७
३.	तालिका नं. ३ अध्ययनमा संलग्न नमूना जनसंख्या	२७
४.	तालिम नं. ४ विद्यालयको भौतिक सुविधा	३४
५.	तालिका नं. ५ नमूना विद्यालयको प्राथमिक दरबन्दीमा कार्यरत विद्यालयगत शिक्षक संख्या र तालिमको विवरण	३८
६.	तालिका नं. ६ कक्षा पूर्व तायरी पक्ष	४१
७.	तालिका नं. ७ कक्षा व्यवस्थापन पक्ष	४२
८.	तालिका नं. ८ शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग	४३
९.	तालिका नं. ९ शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था	४४
१०.	तालिका नं. १० विद्यार्थी मूल्याङ्कन पक्षहरू	४५
११.	तालिका नं. ११ गुहकार्य सम्बन्धी अवस्था	४६
१२.	तालिका नं. १२ शिक्षकको शैक्षणिक व्यवहार	४७
१३.	तालिका नं. १३ विद्यार्थी उत्तीर्ण र प्राप्ताङ्क विवरण	४८
१४.	तालिका नं. १४ शिक्षकद्वारा तालिम कार्यान्वयन पक्ष	४९
१५.	तालिका नं. १५ शैक्षिक वर्ष २०६३ मा निरीक्षण अनुगमन व्यवस्था	५०

स्तम्भ चित्र, वृत्त चित्र र नक्सा सूची

(List of Diagram, Pie Chart and Map)

क.सं.	तालिका	पाना नं.
१.	चित्र नं. १. स्तम्भ चित्र : सुनसरी जिल्लाको प्राथमिक शिक्षक तालिम विवरण	७
२.	चित्र नं. २ वृत्तचित्रः सुनसरी जिल्लाको प्राथमिक शिक्षक तालिम विवरण	८
३.	चित्र नं. ३ नक्सा : अध्ययन क्षेत्र देखाइएको सुनसरी जिल्लाको नक्सा	८
४.	चित्र नं. ४ स्तम्भ चित्र : अध्ययन क्षेत्रको प्राथमिक तहमा तालिम प्राप्त र अप्राप्त शिक्षक विवरण	३९
५.	चित्र नं. ५ वृत्तचित्र : अध्ययन क्षेत्रमा प्राथमिक तहमा तालिम प्राप्त र अप्राप्त शिक्षक	३९
६.	चित्र नं. ६ वृत्तचित्र : अध्ययन क्षेत्रमा तालिम प्राप्त प्राथमिक शिक्षकको लैंगिक अवस्था	४०

केही संक्षिप्त शब्द, अर्थ र परिभाषा
(Abbreviations Meaning and Definition)

प्रा.वि.	=	प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	=	निम्न माध्यमिक विद्यालय
मा.वि.	=	माध्यमिक विद्यालय
उ.मा.वि.	=	उच्च माध्यमिक विद्यालय
त्रि.वि.	=	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
वा.वि.के.	=	वाल विकास केन्द्र
रा.शि.प.यो.	=	राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना २०२८
स्रो.व्य.	=	स्रोत व्यक्ति
वि.नि.	=	विद्यालय निरीक्षक
प्र.अ.	=	प्रधान अध्यापक
वि.व्य.स.	=	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
जि.शि.अ.	=	जिल्ला शिक्षा अधिकारी
जि.शि.का.	=	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
क्षे.शि.नि.	=	क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशक/निर्देशनालय
सामुदायिक विद्यालय	=	सरकारी अनुदान प्राप्त विद्यालय
संस्थागत विद्यालय	=	सरकारी अनुदान नपाउँने विद्यालय
कार्यसञ्चायिका	=	विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रगति सूचक फाइल
ऐन	=	शिक्षा ऐन २०२८ (संशोधन सहित)
नियमावली	=	शिक्षा नियमावली २०५८ (संशोधन सहित)

GER/NER	=	Gross Enrollment Ratio/Net Enrollment Ratio
PTTC	=	Primary Teacher Training Centre
NCED	=	National Centre for Educational Development Centre
SESP	=	Secondary Education Support Program
PEDP	=	Primary Education Development Project
TEP	=	Teacher Education Project
SEDU	=	Secondary Education Development Unit
ETC	=	Educational Training Centre
DOE	=	Department of Education
MOE	=	Ministry of Education
RC	=	Resource Centre
DEO	=	District Education Office
ADB	=	Asian Development Bank
BPEP	=	Basic and Primary Education Project
PEP	=	Primary Education Project
AIT	=	Asian Institute of Thailand
WB	=	World Bank
TT	=	Trained Teacher
UTT	=	Untrained Teacher
SLM	=	Self Learning Materials
TG	=	Teacher/Trainer Guide
SS	=	School Supervisor
RP	=	Resource Person
SMC	=	School Management Committee